

När Koleran kom till Mörrum

Sjukvakterskan är en dokumentärroman som utspelar sig i blekingska Mörrum år 1857 då koleran drog fram över landskapet. Här ger jag några glimtar från mitt sökande efter fakta om hur allmogen levde och hur man försökte bli av med den ovälkomne gästen.

I Mörrum rustade man under 1830-talet för att möta hotet om en ny dödlig magsjukdom. Koleran hade spridits från Asien till våra grannländer och nådde till slut även Sverige år 1834. Sundhetsnämnden i Mörrum utsåg åtta sjukvakterskor som skulle sköta de sjuka vid en eventuell epidemi. Sex av dem var pigor och två var änkor. Det läste jag i en bok från Mörrums Hembygdsförening. ”Frontsoldaterna”, som skulle gå i närkamp med den fruktade sjukdomen, hämtades alltså bland samhällets allra fattigaste och mest utsatta kvinnor.

År 1857 kom koleran också till Mörrum och boken *Sjukvakterskan* utspelar sig under sommaren och början av hösten detta år. Det är en fiktiv berättelse där sjukvakterskan Inga fick bli huvudperson. Samtidigt ville jag grunda berättelsen på fakta så långt det var möjligt. Efter att ha läst en del allmänt material om kolera och samhället på 1850-talet ville jag koncentrera mig på Mörrum och Blekinge.

Vad tänkte pigorna och änkorna om det som väntade dem? Varför åtog de sig uppdraget – var det en helt igenom uppoffrande handling eller övertalades de, kanske frestade av en liten ersättning som skulle fylla på deras magra kassa? Låg de vakna på nätterna, rädda för att själva dö, eller förlitade de sig på Guds hjälpande hand? Jag kunde inte sluta tänka på det och bestämde mig för att skriva en bok ur dessa kvinnors perspektiv.

Sockenstämman ansvarig för sundheten

Inför hotet om en annalkande koleraepidemi fastslog en kunglig kungörelse från 1831 att sundhetsnämnder skulle inrättas över hela landet. Att få läsa handlingar från Mörrums Sundhetsnämnds möten år 1857 var fundamentalt för mig, men tyvärr fann jag inga protokoll från deras möten. Därför sökte jag vidare bland protokoll från Sockenstämman, som hade högsta ansvar för sundheten i församlingen och kan liknas vid vår tids kommunfullmäktige.

Jag minns den hisnande känslan när jag satt på Landsarkivet i Lund, försedd med vita tyghandskar, och försiktigt bläddrade i boken med protokoll från Sockenstämman i Mörrum. Prosten Fagerlund, som oftast skrivit protokollen, hade en vacker handstil som jag utan större svårighet kunde läsa mer än 150 år senare. Här fick jag också en förklaring till varför jag inte kunnat hitta några handlingar från Sundhetsnämnden. Stämman hade nämligen beslutat att Sockennämnden (ung. dagens kommunstyrelse) skulle fungera som Sundhetsnämnd. Det fanns dock inga protokoll från Sockennämnden på Landsarkivet och inte heller på Hembygdsföreningen i Mörrum som jag senare kontaktade. (Protokoll från 1857 års sockenstämmor finns i databasen ArkivDigital.)

Försökte man, som på många håll, hindra potentiella kolerasmittade från att besöka Mörrum? Det finns inget skrivet om det i stämmoprotokollen. Hur var det i närområdet, till exempel i Karlshamn som ligger en mil från Mörrum? På Landsarkivet finns bevarat ”Karantänsbefälhavarens och Sundhetsnämndens arkiv” från Karlshamn för 1846-1867 men tyvärr saknas handlingar för det aktuella året. Protokollen för år 1853, samma år som en stor koleraepidemi ägde rum i Karlskrona, visar att man då ställde ut vaktposter vid två av infarterna till Karlshamn. Förekom detta även 1857? Och hur var det i Mörrum? Det är svårt

att veta. Det som talar mot avspärningar är att gästgiveridagböckerna från gästgivargården i Mörrum visar att resandeströmmen pågick oförändrad under kolerautbrottet med gäster som också kom från orter drabbade av kolera (Blekinge läns landskanslis arkiv, Landsarkivet i Lund). Inte heller i 1857 års tidningar eller provinsialläkarnas berättelser nämns något om restriktioner för resenärer.

Läkarna skrev om vädret

År 1857 visste man ännu inte att kolera orsakas av en bakterie som avsköts med avföringen och främst sprids via förorenat vatten. Läkarna hade olika teorier och många trodde att vädret hade betydelse för att kolera uppkom. ”Under året har varit mer än vanligt sjukligt, isynnerhet på våren, sommaren och hösten, hvilket torde hafva varit en följd af den långvariga torkan, den starka värmen under sommaren samt af omåttligt fruktätande”, skriver provinsialläkare Norin i sin årsrapport för 1857. Norin rapporterade att det före sjukdomens uppkomst rått en stark, tryckande, kvävande värme som kunde ha framkallat epidemin. Och stadsläkaren i Karlshamn redovisade temperatur, lufttryck och vind dag för dag under den tid då kolera härjade.

Provinsialläkarna var anställda och avlönade av statliga Sundhetskollegiet (föregångare till Socialstyrelsen) för att ta hand om hälso- och sjukvården på landsbygden och se till att smittskyddet fungerade. Norin hade Mörrum som sitt tillsynsområde. Årsrapporterna (Riksarkivet SVAR) från Norin liksom stadsläkaren i Karlshamn gav viktig information om koleraepidemin på lokal nivå.

Vädret kunde man ju inte påverka men däremot fruktätandet. Karlshamns styrelse, Magistraten, beslutade att ”ingen omogen, rutten eller skämd frukt eller så beträffande bär, må å Stadens torg, wid hamnen, å gator eller andra platser till salu hållas, wid äfwentyr, att sådana waror genast komma att af Polisbetjeningen säljaren frånges och onyttiga göras.” Denna annons var införd i Karlshamns Allehanda som förmodligen också lästes av Mörrumsbor.

Det är lätt att skratta åt fruktvarningarna när vi har facit för hur kolera sprids. Mindre underbyggda råd om hur man undviker smitta förekommer dock även i vår tid. Den som minns polioepidemin i Sverige 1953 minns kanske också ryktet att man kunde få sjukdomen om man åt omogen frukt.

Tidningar och bouppteckningar

Karlshamns Allehanda började ges ut redan 1848 och var år 1857 en tattskriven tidning utan bilder som bestod av fyra sidor och kom ut tre gånger i veckan. Tidningen bevakade koleras spridning i såväl Karlshamn med omnejd som i övriga Sverige och utomlands, hade läkarråd beträffande kolera och skrev om samhällets åtgärder.

Karlshamns Allehanda gav också viktiga pusselbitar när det gäller hur människor levde. En annan viktig källa för mig var bouppteckningar från främst 1857 och 1858. Det som den döde lämnade efter sig förtecknas där från minsta näsduk, förkläde, tennstop, baktråg, höna och potatishacka till oxar och kor. Kläder i vadmal (hårt valkat ylleyg, grovt och slitstarkt) kände jag till sedan tidigare. Werkenströjan var däremot ny för mig. En muntlig källa berättade att den var gjord av det sämsta, det grövsta linet. Den var stickig eftersom delar av strån fanns kvar. Ofta fick pigan ”gå in” tröjan och när hon nött bort det stickiga tog bondhustrun över plagget. Något som förvånade mig i bouppteckningarna var att det fanns så få tallrikar

efterlämnade. I en senare beskrivning av böndernas matvanor på 1800-talet läste jag att man brukade lägga maten i en hög mitt på bordet, varifrån man sedan åt.

Slutet på epidemin

Pigan Catherina Persdotter dog den 5 oktober 1857 i kolera och därmed var epidemin över för Mörrums del. Totalt dog 18 av sockenborna av kolera. För hela Blekinge var siffran 391 detta år.

Vad är då min egen anknytning till Mörrum? Jo, min anmoder Tören flyttade från Jämshögs socken till grannsocknen Mörrum för att gifta sig med sin Per år 1848. På kyrkogården i Mörrum reser sig en vit gravsten som räknar upp fem av deras barn som dog när de var små. Två av dem överlevde till vuxen ålder. Hur Tören orkade leva vidare efter att ha förlorat fem av de barn hon fött fram är för mig ett mysterium. Inget av hennes barn dog i kolera, utan de dog av andra orsaker. En av de två som överlevde var min farfars far.

Text: Gudrun Winfridsson

Denna artikel har, med smärre förändringar, publicerats i nr 5-2015 av Släkthistoriskt Forum.